

Napkelet

1987

F/13739

SÉTA A SZENTMIHÁLYI PARKBAN

Valamikor vándorló erdők járhattak erre. Vándorló tölgyek rengetegje, szőke bükkösök, tulipánfa-ligetek, ballagó nyírek, zúgó topolyák. És királyaik mind itt maradtak a százados pagonyban. Óriás koronáik alatt még ma is tanácsot tartanak a hűvös, úri csendben, míg odakinn, túl, virágos paraszti subáját szabadon a rétre teríti a nyár.

A nap forrón hevert a nyár subáján és elnyújtózott a Sárret ingoványai felé, ki az ugarbatikkadt messzibe, hol már csak mesében kísért az ős zombékos, a farkasjárta régi nádas vadona.

Lassú lépésünk alatt finoman csikordult a kavics. A fordulónál felkápázott és elmerült a kastély magas tetőzete.

A nagy park a multról beszélt. Változatlanág zöld tűnődése a roppant változásban. Egy kert, amely túlélte egy birodalmat... Üstökös vén királyai még helyükön állnak a síma gyepen, mint tíz, húsz, száz év előtt. És állnak a falak, a sövény ott van, ahol tegnap volt és azelőtt. Itt minden úgy maradt. Az országfalak pedig leomlottak, királyok dőltek ki, ország sövényét ezeréves helyéről elhordták azóta.

Ebben a pillanatban egyet gondolhatunk valamennyien. Az ország elveszett, a lecke él és kínoz... Alkonyodott. Körülöttünk puhán, nesztelenül dült el a fűvön a fák árnyéka. Az este előkúszott a sűrűből. Az óra elszomrodott és benne volt a végzetünk hangulata.

A növekvő homályban már csak a kert asszonyának fehér ruhája világított, mint egy bolyongó nyírfa ezüstje a rőt fatörzsek között. A Philosofus pápaszemén felcsillan valamilyen kőszá fény. Bársony mellénye nem látott többé a szürkületben. Hosszú redingótja szárnya egyenletesen harangozott nyugodt lépése körül, mint Schubert tubákszínű kabátja a régi képeken. A Historikus elgondolkozva kissé felhúzott vállal, zsebredugott kézzel, simán, nesztelenül járt az útmenti fűvön.

Egy gally recsent, mintha a csend üvege törött volna ketté.

A kert asszonya felvetette a fejét. Szava úgy hatott, mintha hosszú, néma tépelődésekre adott volna választ:

— A vesztett háború és a forradalmak egymagukban nem juttattak volna bennünket ilyen mélységekbe. Katasztrófánk azóta készülődött, mióta a magyar politika elszakadt a nemzet nagy érdekeitől, a tudomány és az irodalom pedig eltávolodott a nemzet lelkétől.

— Igaza van, — felelte a Historikus. — Ezért romlott meg nálunk a közszellem. Eleinte észre se vettük... A régi nagy tradíciók lassanként minden téren elapadtak. Az irodalomban nem volt folytatása Aranynek és Madáchnak, az államtudományban Eötvösnek, a történelemben Szalay Lászlónak, szellemi életünkben fajunk szinte gazdátlan tért hagyott, magunkra vessünk, ha a gazdátlan térben az idegen szellem szinte ellenállás nélkül terjeszkedhetett.

— És — mondotta az Író keserűen — kiírtotta a hagyományaink emlékét, az önmagunkba vetett hitet, sietve elrontotta a nyelvünket, a faji egyéniségünk emlékét, hogy elfeledjük a saját dalunkat. Azokat pedig, akik még emlé-

keztek rá, a maga gályájához láncolta, hogy az ő előrejutásáért húzzák az evezőt. A gályarabok engedelmeseek... Magyarok segítettek, azért történt olyan észrevétlenül. És odáig sülyedtünk, hogy már szégyelték magyarok Magyarországon kimondani azt a szót, hogy hazám.

— Nem csodálkozhatunk felette, — szólt közbe a kert asszonya — hiszen gyakran maga az államalapította katedra is ilyen irányba nevelte a felnövekvő nemzedéket.

— És kritika és nemzeti felháborodás nem volt többé sem a katedra, sem az irodalom idegen szellemű szertelenségeivel szemben — mondotta a Historikus. — A marxi államtudomány a Galilei Körön át már beszivárgott, utóbb beleömlött a sajtóba és ezen a csatornán át be a tömegek lelkébe.

— Amelyektől, — szólt közbe a kert asszonya — elvették az emberi és nemzeti ideálokat.

— Csakis így tenyészthették ki a magyar népben a megvetést és bizalmatlanságot önfaja és a fajából kinőtt vezérszellemek ellen — mondotta az Író. — Ezt a munkát kizárólagosan tollal végezték el. A nemzeti tekintélyekkel a sajtó végezett. Míg az irodalom és a színpad tervszerűen undorította el a tömegeket a régi magyar történeti nemzetségektől, a hivatalnoktársadalomtól, a magyar értelmiségtől, a magyar paraszttól. Elválaszthatatlan bomlasztó jelzőket adott a szavak mellé: vízfejű mágnás, hülye gentri, naplopó hivatalnok, buta paraszt... És ezek mi voltunk, a magyar nemzet fenntartó erői és a tömegek mondták és hitték, mert az országnak nem volt többé se sajtója, se irodalma. Csak Budapestnek volt...

— A budapesti irodalom pedig jóformán csak két hangon beszélt, — szólt közbe a Historikus — a pénz és az erotika hangján.

— És emelet a két hang mellett növekedett fel Magyarország sorsdöntő nemzedéke, — mondotta szomorúan a kert asszonya. — A nemzedék, mely az irodalom útmutatása szerint élete legfőbb célját az erotikában látta és az úgynevezett „egyéni boldogság“ jogával rátiport az emberi közösség érdekeire.

— Pedig, — szólt elgondolkozva a Philosophus — az életnek vannak más, nagyobb és szebb küzdelmei. A testiesség túlértékelése hazugság a magyar életfelfogással szemben. — Egy pillanatra megállt az út szélén. Az esti homályban már csak a szavainak volt körvonala. — Az erotika túlértékelése ellenkezik a magyar méltósággal és komolysággal — mondotta gondolkodástól nyugodt hangján. — A méltóság sohase adja át magát korlátlanul a szenvedélynek, a komolyságban pedig mindig van melankólia. A melankólia elégedetlen a világ konstellációjával. A magyar elégedetlenségnek jellemző vonása a tépelődés... A magyar tépelődik, mert lealázottnak érzi magát és mert erkölcsi ítélkezés az alapja a természetének.

— Erkölcsi ítélkezés? — kérdezte a kert asszonya, — de hát akkor hogyan fejlődhetett olyan gögössé és olyan szenvedélyesen elbizakodottá a mi fajunk?

— Ne általánosítsunk, — folytatta a Philosophus szeliden, — nézzük a történetet. Mi volt a közös vonás a történet nagy magyar bölcseiben? Pázmány, Széchenyi, Deák, Arany... Mi volt bennük a közös vonás?... Mind tépelődő lelkek. És a tépelődésüknek alapja az erős erkölcsi kritika, mely önmagával elégedetlen és önmagától sokat követel. A léha és silány ember mindig elégedett önmagával. Pascal mondta: A szentek magukat mind hitvány embereknek tartják, a hitványak mind szenteknek.

— Úgy kevés igazi szent és sok furcsa szent jár manapság közöttünk, — mondotta a kert asszonya — és bár nem látszott a sötétségen át, valamilyen halvány mosolygás káprázott a szavaiban. Nem értem, hogyan fér össze teóriájával a magyar zabolatlanság és a magyar tobzódásban rejlő erotika?

— Amit a nagy lelkek mutatnak, — felelte a Philosophus, — az az igazi

magyar lélek. Faji bűneink csak éretlen formái a nemes tulajdonságainknak. Ugyanegy forrásból erednek. A gőg az önérzetnek az éretlen formája. A sírva-giadásban benne van a később kiérő melankólia és komolyság. A zabolátlan pártoskodásban benne van a nemzeti büszkeség csirája. Azok a típusok, melyekre rámutattam, a lehiggadt magyar lélek képviselői, akik sok belső harc és tusakodás után jutottak ebbe a leszűrődött életfelfogásba. Platonnak igaza van: a dolgoknak lényege a dolgoknak az ideáljában van... Az eszményi magyar lelkek mutatják a magyar lélek maradandó vonásait, melyektől távol áll a materializmus, a radikálizmus, a hedonizmus, a túlfűtött erotika. A nagy lelkek kivonatai a nemzet lelkének. Amit tehát a nagy lelkek mutatnak, az az igazi magyar lélek és azokon kell nevelni a magyarságot és vinni át a lelki feltámadásba...

— Amely már útban van, — mondotta az Író. A hangja mintha visszhangba ütődött volna, megismétlődött és ez olyan volt, mintha a sötétből sok hang mondta volna ugyanazt.

— De hát akkor?...

A Philosophus egy pillanatig hallgatott, aztán nyugodt erővel mondta:

— Aki szereti a magyarságot, hinni tud abban, hogy rossz tulajdonságait át lehet értékelni erényekké. Csak irányításra van szüksége, mely az egész életen át ható tényező. És ilyen tényező csak egy van... az irodalom.

— Igen, igen, — mondotta a Historikus — és hangja átmelegedett a lelkesedéstől. Állítsanak a nemzet elé új nemes ideálokat, teremtsenek egészséges közszellemet. Ezt a munkát a politika nem végezheti el. Bár a politikus azt képzeli, hogy beszédeivel, cikkeivel közvetlenül irányítja a nemzet gondolkodását. Pedig nagyon meg lehet elégedve, ha egyáltalán számottevő befolyást képes gyakorolni a kialakulásra, ha más hatóerők mellett egyik tényező tud lenni ebben a rejtelmes folyamatban. Higgyék el, azok között az erők között, melyek a nemzet lelkivilágát képezik, vagy időnként átalakítják, a legelső a szép-irodalom. A költő, a regényíró, az emberi lélek örökké nyitott kapuján: az érzelem révén viszi be oda a maga erkölcsi felfogását, a maga világnézetét.

— Vagy a maga erkölcstelenségét és jellemtelenségét, — mondotta a kert asszonya.

A Historikus keze olyan mozdulatot tett, mintha valamerre büszke meszszire mutatna: — a XVIII-ik században volt latinnyelvű, de magyar szellemű irodalmunk. A nagy Katona latinul írott historiája csak úgy leheli ki magából a legegészségesebb nemzeti szellemet. A XIX. század két első tizedében magyar volt a nyelv és a szellem egyaránt. Az utolsó ötven évben, — a Historikus keze lehanyatlott, — már csak a nyelv magyar, a szellem az többnyire idegen volt. Berzsenyi, Kölcsey és Vörösmarty hazafiságának tisztasága, Petőfi tüze felszivódott a nemzet lelkébe. Innét volt azoknak a nemzedékeknek a lendülete, lelkesedése. Ők és nagy társaik telítették a hazai légkört azzal a feszültséggel, melyből aztán Kossuth kipattantotta az 1848-ik év villámain. Ilyen miljöben dolgoztak és alkottak József nádor, Széchenyi és Deák. Jókai előregedésével a nagy tradíció szinte megszakadt s a millennium után a nemzet szellemi atmoszférája megtelt fojtó gőzökkel, melyekben a képességek, a tehetségek jóformán ki sem fejlődhettek. Még az ifjabb Tisza titáni ereje sem tartóztathatta fel a végzetet, mert nemzedéke a nagy érzéseket nem volt képes vele, vagy legalább utána érezni...

Valahonnan a Bakony felől, hirtelen szellő repült át az esti sötéten. A lomb zizzent. A kert megborzongott tőle.

— Illúzió volt, — folytatta a Historikus, — mikor a proletárdiktatura bukása után sokan azt hitték, hogy lelki előkészítés nélkül a politika újjászületése előtt állunk. Csak a vak nem látja, hogy ott folytatjuk, ahol 1918-ban az

összeomlásokor abba hagytuk, talán csak a színvonal lett még alacsonyabb. Csupán a nemzeti lélek megújíthatása hozhatja meg a változást. Az átalakulást csak a szépirodalom kezdheti meg, majd lassan, lassan nyomában fog járni a politika is.

— Igaz, — mondotta az Író, — hogy az irodalom isteni és démoni hatalma szinte határtalan. Folyóiratok és újságok országot tudnak veszteni, lázadást és forradalmat tudnak csinálni és egy könyv elveszett tartományokat tud visszaszerezni, egyetlen költemény ütközetet tud nyerni. Mikor az osztrák tábornokok már elvesztették a csatát, Czinka Panna dala még győzelemre bírta vinni a magyar huszárokat... De a mi irodalmunk magára hagyta sorsdöntő órájában a nemzetet. És mialatt a nemzeti lélek szóval kínjának a kifejezését, az önmegvallás enyhülését várta tőle, az csak tovább beszélt tegnapi hangján, melyet az idegen szellem sügallt neki. Így történt aztán, hogy a nemzeti újjászületés lelki előkészítését elvégezte az irodalomnál és politikánál nagyobb hatalom — maga a szenvedés és az élet.

Egy pillanatra olyan mélyen hallgatott a kert, hogy egy száraz levél esése hallatszott a csendben.

— Higgyék meg, — folytatta az Író, — nem arról van szó, hogy a nemzet értse meg irodalmát, hanem arról, hogy az irodalom értse meg nemzetét. Értse meg végre csak úgy, mint a politika is, mit vár, mit követel tőle a nemzet, melynek nevében ma harcba kellene szállnia egy félrevezetett ellenséges világgal, elveszett országrészeket kellene visszaszereznie, rohamra kellene mennie, csatát kellene nyernie. Mert egy népnek, amelytől elvették határait, hogy ne védhesse magát, amelytől elvették fegyvereit, hogy ne támadhasson — nem marad egyebe, mint az irodalma... A nemzeti lélek érzi ezt és — érezzük mi is, szabad, dacos magyar írók, akik nem lettünk az idegen szellem gályarabjai. De mi csak szétszórt őrszemek vagyunk. Szegény, magányos őrszemek, akiket a vártán lassan befúj a hó. Pedig ha összehordanók a fegyverünket, sok magányos őrtüünk zsarátnokát, nagy világosságot tudnánk teremteni, — szellemi honfoglalók tudnánk lenni. Míg ha így marad, ha nem történik semmi, magányunkban külön-külön kiég az őrtüünk és befúj és eltemet a hó.

— Valamit tenni kell, — mondotta a kert asszonya. — Hívjuk össze az őrszemeket, jöjjenek hozzám, találkozzanak nálam. Ajtót nyitok magamnál.

— Az az ajtó, — felelt az Író, — a rég bezárult, egyszer volt, hol nem volt magyar irodalmi szalon ajtaja lesz...

— És ne révedezzünk, hanem tegyünk, — folytatta a kert asszonya. — Igaz, hogy csak négyen vagyunk, de itt vagyunk és ki tudja, hányan vannak még együtt négyen-négyen, akikről nem tudunk, akik nem tudnak rólunk és mégis ugyanazt akarják, amit mi. Hívjuk össze őket, a szétszórtakat, a magányosokat, az igazakat, a fiatalokat, azokat, akiknek nincs hol megszólalniok.

— És adjunk nekik hajlékul egy folyóiratot...

— Igen, — mondotta a Philosophus, — folyóiraatra van szükség. Nem könyvkiadóvállalat kell, nem könyv, de folyóirat! Goethe mondotta, hogy: az igazságokat szüntelenül ismételni kell, mert a tévedéseket is folyton ismétlik. Könyvben csak egyszer lehet az igazságot elmondani, folyóiratban újra és mindig újra...

— Míg életté, míg irodalmi és nemzeti újjászületéssé nem lesz: — mondotta az Író.

Egy alvó madár riadt fel ekkor a sűrűből és nagy szárnycsapásokkal átszállt a bokrok felett, ki az éjszakába, az ingovány álmát zavarni.

A Sárrét mintha felriadt volna, mesélni kezdett a messziben. Valamikor régen, valamikor... Pásztorok tudnak róla. Hajdanában, egy éjszakán rejtjel-

mes fekete lovas vágatott neki a zombékos ingoványnak. Elindult, még visszaintett, a nád ringott a lova körül, aztán eltűnt és soha többé nem látta senki és soha partot nem ért.

Vajjon ilyen fekete lovasok leszünk-e mi is, akik elindulunk?

A nagy csendben valami, ami a lelkekből áradt, hangtalan erővel felelt:
— Mi partot érünk!

Tormay Cécile.

ZÚG A FENYVES.

Este volt: a vendégek oszladozni kezdtek a terrászról.

Én összehúzódtam az egyik sarokszékben s a vizet néztem. Millió csillag remegett a Balaton fenekén. Messziről átszillogtak Füred parti lámpásai. Hűvös áram csapott meg olykor a túlsó oldal felől: mintha az éjtszaka lélekzett volna egyet-egyet. Utána még nagyobb hallgatás következett. S azalatt szünetlenül zsongott a víz.

A terrász üres volt s én felgyűrtem a galléromat. A pincérek lecsavarták a villanyfényt: csak egyetlen nagy égő szikrázott még a sétány felőli részen. Túl a sétányon zenekar játszott.

Egész nap szomorú és levert voltam, de e szomorúságomnak nem tudtam okát adni. Most, amint ott ültem az egyik sarokszékben, régelmult dolgokra gondoltam. Olyan emberekre például, akik nagyon közel álltak hozzám valamikor és akikről esztendőök óta nem hallottam semmit. Az ilyen gondolat rabul ejt nem egyszer, ha igen egyedül érezzük magunkat. S különösen késő estén.

A pincér fekete kávéhozott. Vagy félórája ülhettem így, magam elé nézve. Azt hiszem, akkor már nem is gondolkoztam és ha mégis lettek volna gondolataim, szétfolytak a semmibe, mint a Tejút sávja a határtalan mennybolton.

Mikor a pincér is elment, feltekintettem. Félhomályban volt a terrász s feltűnt, hogy egészen egyedül vagyok. Azaz mégse... Szinte meglepett, hogy szemközt a terrász másik sarkában még ült valaki. Ugyanúgy, mint én: maga elé gondolkozva, fülére takart gallérral. Nem tudtam, vacsora után ragadt-e itt, vagy csak később sompolygott-e a szemközti sarokba? Hirtelen gyanum támadt, hogy az az ismeretlen valaki most engemet figyel s csak azért tart ki oly konokul a túlsó szögletben, mert valami célja van velem.

Néhány pillanatig szembenéztem vele, de az arcát nem tudtam kivenni a homályban. Éreztem, hogy óvatosan figyelget reám. Egyszerre nyugtalan lettem s felálltam, hogy vagy a szobámba megyek fel, vagy elsétálok kissé a parton.

Felálltam és kifelé indultam. Az idegen mellett kellett elhaladnom. E pillanatban tudtam, hogy az ismeretlen alak határozottan engemet néz. Már az asztala előtt lehettem, amikor váratlanul megmozdult:

— Szervusz.

Visszafordultam s pillanatig szembeálltam vele. Akkor már felállt s a kezét nyújtotta:

— Nem ismersz meg?

Egyike volt ama régi barátainknak, akikre csak negyedórával előbb gondoltam vissza némi szorongó meghatottsággal. Anélkül azonban, hogy erre a meghatottságra valami egyéb okom is lett volna. Csak éppen, mert az eszembe jutottak véletlenül. Ez a bajtársam, aki ily váratlanul lépett most elé, talán a legközelebb állt hozzám a kevesek közül is. Nyolc esztendeig jártunk egy osztályba. Ugyanegy zászlóaljban találkoztunk össze a háború első hetei alatt. Akkor elvesztünk egymástól. Ennek nyolc esztendeje éppen. Kezet adtam neki:

— Isten hozott Kálmán! Tudod-e, hogy rád gondoltam az elébb is...